

Maja Bezić

SEMANTIČKA ADAPTACIJA TALIJANIZAMA U SPLITSKOM GOVORU

dr. sc. Maja Bezić, *Filozofski fakultet, mbezić@ffst.hr, Split*

izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.42'282(497.5 Split)

811.163.42'373.45:811.131.1

rukopis primljen: 15. 9. 2016.; prihvaćen za tisak: 15. 12. 2016.

Ovaj je rad doprinos proučavanju semantičkog aspekta talijanizama prisutnih u splitskom dijalektalnom leksiku. Talijanizmima se smatraju one posuđenice koje su u splitski govor prodrle iz sjevernih talijanskih dijalekata, mletačkog i tršćanskog, te iz standardnoga talijanskog jezika. Analizira se semantička adaptacija splitskih talijanizama koji označavaju ljudske osobine i značajke, a analiza se zasniva na teoriji jezika u kontaktu Rudolfa Filipovića. Sa semantičkog stajališta talijanizmi koji označavaju intimne sfere ljudske aktivnosti i djelovanja zanimljivi su jer u slučaju njihove adaptacije, osim očekivanog suženja značenja, često zapažamo i proširenje značenja.

Ključne riječi: talijanizmi; splitski govor; ljudske osobine i značajke; primarna semantička adaptacija; sekundarna semantička adaptacija

1. Uvod

Leksički talijanizmi jedna su od važnih i prepoznatljivih značajki lokalnih govora dalmatinskog priobalja, posebno onih koji pripadaju čakavskom narječju (Lisac 2009: 15). Čakavskom narječju pripada i splitski govor, no potrebno je istaknuti da se ovaj urbani govor sve brže udaljava od svog izvornog, čakavskog oblika izložen utjecaju čakavskih govora obližnjih otoka, štokavskih govora dalmatinske zagore te sve jačem utjecaju štokavskog standardnog jezika (Jutronić 1998: 239; Menac-Mihalić–Menac 2011: 7, 9). Interferencije sa susjednim govorima, posebno onima štokavskog narječja, te nezaustavljiv proces standardizacije uvelike pridonose postupnom nestajanju dijalektalnog leksika, a time i brojnih leksema talijanskog podrijetla. Bitnu ulogu u njegovu očuvanju, revalorizaciji i analizi imaju znanstvenici.

2. Kratak pregled dosadašnjih istraživanja

Hrvatsko-talijanska jezična prožimanja proučavali su brojni, uglavnom hrvatski znanstvenici obradivši u svojim radovima razne aspekte stoljetne hrvatsko-talijanske kulturne i jezične simbioze na istočnoj jadranskoj obali. U ovom kratkom pregledu spominjemo samo najistaknutije među njima: P. Skok, C. Tagliavini, J. Jernej, M. Deanović, R. Vidović, Ž. Muljačić, Lj. Šimunković, J. Gačić, M. Ljubičić, D. Jutronic, A. Menac, L. Sočanac.

U kontekstu proučavanja talijanizama u splitskom govoru, među spomenutim znanstvenicima potrebno je svakako izdvojiti Radovana Vidovića¹, Jasnu Gačić² i Dunju Jutronic³ i njihove vrijedne priloge *spličanistici*⁴. Nadalje, govoreći o proučavanju adaptacije hrvatskih talijanizama, ističemo radove Ljerke Šimunković, Lelije Sočanac i Magdalene Nigoević. U svojoj monografiji *Hrvatsko-talijanska jezična prožimanja u Dalmaciji* Lj. Šimunković, nakon prikaza povijesnih i kulturnih prilika u Dalmaciji od vremena prvih slavensko-romanskih i nešto kasnijih hrvatsko-talijanskih kontakata do danas, donosi pregled talijanskih posuđenica i kalkova prikupljenih iz raznih dalmatinskih govora, uključivši splitski govor, te ukratko obrađuje i njihovu adaptaciju (2009). Hrvatsko-talijanske jezične dodire sustavno je obradila i Lelija Sočanac u svojoj monografiji *Hrvatsko-talijanski jezični dodiri* (2004). Središnji dio monografije posvećen je fonološkoj, morfološkoj i semantičkoj analizi adaptacije talijanizama u standardnom hrvatskom jeziku i dubrovačkoj dramskoj književnosti, a analiza je temeljena na teoriji jezika u kontaktu Rudolfa Filipovića (1986, 1990). Filipovićevim teorijskim okvirom i metodom poslužila se i Magdalena Nigoević u svojoj studiji romanizama u splitskom govoru u kojoj je također obrađena i njihova fonološka, morfološka i semantička adaptacija (2007). U semantičkoj analizi romanizama zabilježenih u splitskom humorističnom časopisu *Berekin*, Nigoević donosi podjelu romanizama prema semantičkim poljima. Semantičko polje romanizama koji se odnose na ljudske osobine dijeli na podpolja koja se odnose na dijelove tijela, loša fizička stanja organizma ili bolesti, fizička obilježja, karakterne osobine, raspoloženja, osjećaje, stanja te tipove ljudi. U analizi semantičke adaptacije romanizama prema Filipovićevom modelu izdvaja neke primjere romanizama podijeljene prema stupnjevima semantičke adaptiranosti. Među navedenim primjerima nalazimo samo nekoliko talijanizama koji se odnose na ljudske osobine i značajke tako da smatramo da je semantičku adaptaciju ovih talijanizama potrebno detaljnije razraditi (Nigoević 2007: 248–260).

Na traga navedenih istraživanja nastala je ideja za ovaj rad koji svoje uporište ima i u razmišljanju talijanskog lingvистa Roberta Gusmanija. Prema Gusmaniju, semantički

¹ usp. Vidović 1974; Vidović 1978; Vidović 1993.

² usp. Gačić 1979; Gačić 1980.

³ usp. Jutronic, Magner 2006; Jutronic 2010.

⁴ U posljednje vrijeme termin *spličanistika* sve češće se upotrebljava u jeziku medija pri referiranju na kulturno, povijesno, književno, kao i jezično naslijeđe grada Splita te ga ovdje koristimo u tom, vrlo širokom kontekstu studija o Splitu, njegovoj povijesti, običajima, ljudima i jeziku.

aspekt posuđenica zaslužuje veću pozornost lingvista budući da u slučaju posuđenica imitacija modela zahvaća kako označitelja tako i označeno. Na planu označitelja adaptacija zahvaća ortografsku, fonološku i morfološku razinu koje su, budući da su vidljivije, mnogo češće proučavane, dok na planu označenog zahvaća semantičku razinu koja često ostaje nedovoljno istražena (Gusmani 1986: 179–181).⁵ S obzirom na to da i proučavanje semantičkih promjena hrvatskih talijanizama još uvijek zaostaje za proučavanjem njihovih fonoloških i morfoloških promjena, cilj ovog rada je doprinijeti upravo istraživanju semantičke adaptacije talijanizama prisutnih u splitskom dijalektalnom leksiku.

3. Talijanizmi koji označavaju ljudske osobine i značajke

U ovom radu terminom *talijanizam* označavamo posuđenice talijanskog podrijetla koje su u splitski govor prodrle, u prvom redu, iz sjevernih talijanskih dijalekta, i to mletačkog (tal. *veneziano*)⁶ i tršćanskog (tal. *triestino*)⁷, te iz standardnog talijanskog jezika. Predmet naše analize su semantičke promjene talijanizama koji označavaju ljudske osobine i značajke, odnosno fizička obilježja, karakterne osobine, raspoloženja, osjećaje, stanja, ponašanja te tipove ljudi. Ovo semantičko polje obuhvaća brojne dijalektalizme talijanskog, mletačkog i tršćanskog podrijetla koji označavaju najintimnije aspekte ljudskog djelovanja i poimanja, a koji su nastali u intimnim, izravnim procesima posuđivanja stranih riječi.⁸ Prema Leliji Sočanac, u slučaju talijanizama u hrvatskom jeziku razlike između kulturnog i intimnog posuđivanja najočitije su na semantičkoj razini. Naime, Sočanac razlikuje talijanizme preuzete u standardni hrvatski jezik kulturnim posuđivanjem i talijanizme preuzete u standardni hrvatski jezik iz priobalnih dijalekata u procesu intimnog posuđivanja. U prvom slučaju riječ je o talijanizmima prisutnim i u ostalim europskim jezicima koji često pripadaju pojedinim strukovnim jezicima (npr. umjetnost, glazba, književnost, trgovina, moda, gastronomija itd.), dok je u slučaju dijalektalnih talijanizama riječ o posuđenicama koje označavaju najintimnije sfere ljudske aktivnosti i djelovanja poput ljudskih osobina i značajki, zanimanja i profesija, odjeće, kuće i namještaja, predmeta za svakodnevnu upotrebu itd. Proces intimnog posuđivanja odvija se uglavnom usmenim putem, a najčešće u jeziku primatelju već postoje odgovarajuće riječi i izrazi (Sočanac 2001: 78–80; Sočanac 2005: 201–202; Bezić 2012: 51). Sa semantičkog stajališta, talijanizmi koji označavaju privatne sfere ljudske aktivnosti i djelovanja zanimljivi su budući da u slučaju njihove adaptacije, osim očekivanog suženja značenja, često zapažamo i proširenje značenja.

Korpus sastavljen od 187 splitskih talijanizama koji označavaju ljudske osobine i značajke ekscerpiran je iz nekoliko rječnika splitskog govora: *Ričnik splitskog govora*

⁵ usp. Gusmani 1986: 179–207; Sočanac 2004: 35–36, 188–189; Ljubičić 2011: 11–14.

⁶ Talijanski dijalekt koji se govorio u Mletačkoj Republici i na područjima kojima je ona upravljala, a danas se govori u Veneciji i na području koje je okružuje (Marcato 2002: 91, 172).

⁷ Varijanta mletačkog koja je u 18. stoljeću istisnula furlanski dijalekt (Marcato 2002: 172).

⁸ usp. Bloomfield (1933).

(Radišić 1999), *Ričnik velovareškega Splita* (Matoković 2004), *Splitski rječnik* (Petrić 2008) i *Rječnik splitskog govora – A dictionary of Split dialect* (Jutronić 2013). Naš je cilj analizirati značenje ekscerpiranih talijanizama polazeći od analize semantičke adaptacije posuđenica koju je postavio Rudolf Filipović u okviru svoje teorije jezika u kontaktu (1986: 153–181). Metodom komparacije značenje splitskih talijanizama usporedit će se s izvornim značenjem talijanskih modela zabilježenih u dijalektalnim i jednojezičnim talijanskim rječnicima: *Dizionario del dialetto veneziano* (Boerio 1856), *Nuovo dizionario del dialetto triestino: storico, etimologico, fraseologico* (Pinguentini 1969), *Vocabolario Treccani Online* (<http://www.treccani.it/vocabolario/>) i *Lo Zingarelli 2016* (Zingarelli 2015). Daljnjom analizom stupnjeva semantičke adaptacije talijanizama proučit će se: 1) način na koji su talijanizmi u procesu integracije u jezik primatelj formirali svoje značenje; 2) vrsta i priroda semantičkih promjena; 3) veza između značenja posuđenica u jeziku primatelju i njihovih modela u jeziku davatelju. U ovom radu, jezik davatelj su talijanski, mletački i tršćanski, jezik primatelj je splitski govor, dok su modeli talijanske, mletačke i tršćanske riječi čijim su posuđivanjem i adaptacijom nastali odgovarajući talijanizmi kao replike u splitskom govoru. Pri analizi značenja modela uzet će se u obzir najveći mogući broj značenja zabilježen u gore navedenim rječnicima jezika davatelja.

4. Teorija jezika u kontaktu Rudolfa Filipovića

Semantička analiza korpusa temelji se na teoriji jezika u kontaktu Rudolfa Filipovića (1986). Filipović je u svojoj studiji integracije anglizama u različitim europskim jezicima primijenio principe strukturalne lingvistike polazeći od teorija dvojice lingvista svjetskog glasa Einarha Haugena i Uriela Weinreicha. U svojoj analizi procesa adaptacije engleskih posuđenica na svim jezičnim razinama (fonološkoj, morfološkoj, semantičkoj i leksičkoj), Filipović razlikuje dva stupnja adaptacije: primarnu adaptaciju i sekundarnu adaptaciju. Primarna adaptacija obuhvaća one promjene kroz koje model prolazi u jeziku primatelju do trenutka svoje integracije, a nužan je preduvjet za njegovu daljnju, sekundarnu adaptaciju. Tijekom sekundarne adaptacije već integrirana replika prolazi daljnje promjene ponašajući se kao domaća riječ (Filipović 1986: 56). Na semantičkoj razini, u procesu adaptacije značenja posuđenica Filipović razlikuje tri oblika promjena u semantičkoj ekstenziji: a) nulta semantička ekstenzija; b) suženje značenja; c) proširenje značenja. Nulta semantička ekstenzija i suženje značenja pripadaju prvom stupnju adaptacije, odnosno primarnoj adaptaciji, dok proširenje značenja pripada drugom stupnju adaptacije, odnosno sekundarnoj adaptaciji (Filipović 1986: 161).

5. Semantička adaptacija talijanizama

5.1. Primarna semantička adaptacija

5.1.1. Nulta semantička ekstenzija

Kod posuđenica koje prolaze kroz nultu semantičku ekstenziju, nakon integracije u sustav jezika primatelja, značenje replike se ne mijenja i u potpunosti odgovara značenju modela (Filipović 1986: 161). U korpusu smo zabilježili 43 replike s nultom semantičkom ekstenzijom. Među njima smo zabilježili 32 talijanizma sa samo jednim značenjem kojima odgovaraju jednoznačni talijanski modeli. Riječ je o posuđenicama koje su mahom negativnog predznaka, a označuju ljudske fizičke ili mentalne nedostatke te nepoželjne osobine, navike ili sklonosti, kako u jeziku davatelju tako i u jeziku primatelju: *arlekinavan* 'koji se čudno ponaša i oblači', *beštimađur* 'psovač', *bevađur* 'pijanica', *brontulon* 'gundalo', *colav/cotav* 'šepav', *ćakulon/a* 'brbljava osoba', *dekantavav* 'hvaliti', *dišprec* 'prezir', *ebete* 'ne osobito bistra osoba', *fjakast* 'bez snage i volje', *inbečil(e)* 'glupava, slaboumna osoba', *inbrojona* 'prevarantica', *macaomini* 'surov čovjek', *manjun* 'izjelica, žderonja', *oficjož* 'pretjerano revan', *rebambit/rebanbit* 'podjetinjiti', *ronjav* 'prigovarati, gundati', *škicinjož* 'zanovijetan', *šotokucin* 'podmukla osoba koja taji svoje poslove', *štraloć* 'razrok', *tenjož* 'škrť', *teštardo* 'tvrđoglav'. Primjerice, značenje replike *beštimađur* 'onaj koji mnogo prostaći, psuje, psovać' odgovara značenju mletaćkog modela *biastemador* 'bestemmiatore' (Petrić 2008: 21, Boerio 1856: 79), značenje replike *ebete* 'ne osobito bistra osoba' odgovara značenju talijanskog modela *ebete* 'ottuso di mente' (Matoković 2004: 251, Petrić 2008: 67, <http://www.treccani.it/vocabolario/ebete/>), značenje replike *manjun* 'izjelica, žderonja' odgovara značenju mletaćkog modela *magnon* 'mangione, mangiatore, leccone, persona che mangia assai' (Matoković 2004: 544, Petrić 2008: 175, Boerio 1856: 389) itd. Manji broj zabilježenih posuđenica s jednim značenjem u oba jezika oznaćuju pozitivne i poželjne ljudske osobine, znaćajke ili stanja: *ašut* 'prepređen, lukav', *edukan* 'odgojen', *furba* 'lukava žena', *furbast* 'prepređen, lukav', *inamoran* 'zaljubljen', *muškardin* 'muškarćina', *pupa* 'ljepuškaća djevojćica ili žena, lutkica', *rico* 'ćovjek s kovrćavom kosom', *sparenjožast* 'štedljiv', *žgobavav se* 'naporno raditi'. Primjerice, značenju replike *edukan* 'odgojen' odgovara značenje talijanskog modela *educato* 'che ha avuto una buona educazione, che si comporta con civiltà e cortesia verso tutti e in ogni occasione' (Matoković 2004: 251, Petrić 2008: 67, <http://www.treccani.it/vocabolario/educato/>), značenju replike *sparenjožast* 'štedljiv' odgovara značenje mletaćkog *sparagnin* 'uomo risparmiatore, economo' te talijanskog *sparagnino* 'che (o chi) mostra eccessiva parsimonia nello spendere' (Matoković 2004: 860, Boerio 1856: 683, Zingarelli 2015: 2244) itd.

Preostalih 11 posuđenica ima više znaćenja u jeziku davatelju, a sva znaćenja prenesena su u splitski govor kao jezik primatelj. Većinom je rijeć o posuđenicama s dva ili tri znaćenja koja se odnose na različite ljudske osobine i znaćajke: *delikan*, *denjav se*, *grez*, *kuntenav*, *malicjož*, *mutav*, *petegulona*. Primjerice znaćenjima posuđenice *grez* 'primitivan, priprost, neodgojen; grub, neuglađen, prost' i 'opor, krut' odgovaraju znaćenja modela mlet. *grezo* 'greggio o grezzo' te tal. *grezzo* 'greggio, non lavorato' i 'non

ancora formato, non ancora educato' (Matoković 2004: 315, Petrić 2008: 93, Boerio 1856: 317, Zingarelli 2015: 1033). U manjem broju primjera jedno od značenja ne pripada semantičkom polju ljudskih osobina i značajki, dok su ona značenja koja se odnose na ljudske osobine i značajke figurativna. Tako *baguc* označava 'mijeh', a u figurativnom smislu i 'čovjeka punog sebe' (Matoković 2004: 98, Petrić 2008: 12, Boerio 1856: 60), *ganac/ganač* označava 'kuku' i 'čaklju', a u prenesenom značenju 'snalažljivog čovjeka sklonog prevarama' (Matoković 2004: 296, Boerio 1856: 304, Zingarelli 2015: 965), *goba* označava 'grbu', a figurativno i podrugljivo 'grbavu ženu' (Matoković 2004: 300, Zingarelli 2015: 1013), dok *karonja* označava 'strvinu, mrcinu', a u prenesenom značenju 'ništariju, bezvrijednog čovjeka' (Matoković 2004: 448, Petrić 2008: 137, Boerio 1856: 140, Zingarelli 2015: 381).

5.1.2. Suženje značenja

U slučaju posuđenica sa suženjem značenja Filipović razlikuje dvije pojave: suženje broja značenja i suženje značenjskog polja. Pri suženju broja značenja prenosi se jedno ili više značenja modela, no ne prenose se sva značenja, dok se pri suženju značenjskog polja replika ne upotrebljava u punom značenju svog značenjskog polja. Nadalje, Filipović navodi i specifične slučajeve u kojima dolazi do dvostrukog suženja značenja, dakle i u broju i u polju značenja (1986: 164–169). Suženje broja značenja najčešća je promjena značenja pri posuđivanju riječi, a tu opću tendenciju posuđenica potvrđuju i primjeri iz našeg korpusa. Naime, najveći broj talijanizama iz korpusa, preciznije njih 67, integriralo se u splitski dijalektalni leksik uz suženje broja značenja. No, ovim primjerima treba dodati i 57 talijanizama s proširenjem značenja budući da svi oni prolaskom kroz primarnu adaptaciju prvo sužuju svoje značenje kako bi ga u procesu sekundarne adaptacije proširili. U slučaju suženja broja značenja, najčešći su primjeri prenošenja samo jednog značenja višeznačnog modela kao u slučaju dijalektalnih replika *akurateša* 'uredna, savjesna žena', *arlekin* 'lakrdijaš', *avar* 'škrť', *balena* 'ružna, debela žena', *balunjer* 'nemoćan, teško pokretljiv čovjek', *basetan* 'niskog rasta, nizak', *berekin* 'vragolan', *bjondo* 'plavokos', *bjondina* 'plavokosa djevojka ili žena', *bufada* 'šaljivčina', *bombišta* 'razmetljiv čovjek sklon pretjeranom hvalisanju, davanju obećanja i sl.', *civetona* 'koketa, žena koja očijuka s muškarcima', *crni moro* 'crnac', *cukun* 'glupan', *čenčo* 'odbranac', *denjat se* 'udostojiti se', *diškul* 'propalica', *đentil(o)* 'nježan', *falset* 'tanak muški glas, nalik sopranu', *fineca* 'uglađenost', *fota* 'bijes', *galantomo* 'kavalir', *grandeca* 'umišljenost', *impenjan* 'zauzet', *inganjat* 'prevariti, iznevjeriti', *ingord* 'lakom, gramziv', *kapac* 'sposoban', *kapricjožo* 'tvrdoглаv, ćudljiv', *kavalona* 'krupna i visoka žena', *lešt* 'brz', *maškalcun* 'pokvaren čovjek', *meškinjast* 'slabašan, sitan', *mižerjast* 'slabašan, jadan', *montun* 'priprosta, neobrazovana osoba', *oriđinal* 'ćudak', *pačat se* 'miješati se u tuđe poslove', *ricast* 'kovrčav', *razvicjan* 'razmažen', *ščapa/ščapa* 'šeprtlja', *šempjo* 'glupan, budala', *šerjast* 'ozbiljan', *škifož* 'gadjljiv', *štupida* 'glupa žena, glupača', *šufišťik* 'sitničav', *tendit se* 'razumjeti se u što', *untrigat/intrigat* 'dirati se u koga', *žbatula* 'blagoglagoljivost', *žlimegož* 'gadjljiv pri jelu'. Primjerice, posuđenica *civetona* 'žena koja očijuka s muškarcima' preuzela je samo figurativno značenje 'donna vanitosa e frivola che cerca di

mettersi in mostra e di attirare l'attenzione e l'interesse degli uomini' od talijanskog modela *civettona* koji u jeziku davatelju ima dva značenja (Matoković 2004: 168; Petrić 2008: 40, <http://www.treccani.it/vocabolario/civetta/>). Po brojnosti slijede primjeri prenošenja dvaju značenja zabilježenog u slučaju posuđenica *ašpida*, *badeša*, *beleca*, *đeloz*, *ežat*, *fastidožast*, *furiya*, *kanpjun*, *kvatro joći*, *ofendit (se)*, *poltrona*, *tondin*, *žvelat*, dok su vrlo rijetki primjeri prenošenja tri ili više značenja zabilježenog kod posuđenica *falaš*, *gracjožast*, *liber*, *pacjenca*, *pačifik*. Primjerice, dijalektalna replika *žvelat* sa značenjima 'koji je spretan, koji umije nešto dobro izvesti, obaviti, koji je vješt u čemu' i 'okretan, brz' preuzela je dva značenja od talijanskog modela *svelto* koji u jeziku davatelju ima četiri značenja (Matoković 2004: 1101; Petrić 2008: 419, Zingarelli 2015: 2346). U slučaju posuđenice *liber* sa značenjima 'koji je slobodan', 'koji je bez obveze' i 'koji je nemoralan, nepristojan' zabilježili smo značajno suženje broja značenja s obzirom na to da je replika preuzela samo tri značenja od talijanskog modela *libero* koji u jeziku davatelju ima više od dvadeset značenja (Petrić 2008: 164, <http://www.treccani.it/vocabolario/libero/>).

Među 67 zabilježenih talijanizama sa suženjem broja značenja, zabilježili smo jedan slučaj dvostrukog suženja značenja. Riječ je o posuđenom dijalektalizmu *infjaman* sa značenjima 'koji je zajapuren u licu; koji je crven po tijelu', a koji potječe od talijanskog modela *infiammato* s tri značenja od kojih se prenosi smo figurativno značenje 'accesso, arrossato', i to sa suženim značenjskim poljem budući da se kod replike preneseno značenje odnosi samo na lice i tijelo (Petrić 2008: 104, <http://www.treccani.it/vocabolario/infiammato/>).

5.2. Sekundarna semantička adaptacija

5.2.1. Proširenje značenja

Budući da proširenje značenja posuđenice pripada sekundarnoj adaptaciji, nužan preduvjet za njezinu realizaciju je primarna adaptacija posuđenice tijekom koje posuđenice stvaraju svoje značenje nultom ekstenzijom ili sužuju svoje značenje. Kao i u slučaju suženja značenja, i u slučaju proširenja značenja Filipović razlikuje dvije pojave: proširenje u broju značenja i proširenje u značenjskom polju. Pri proširenju u broju značenja prethodno integrirana posuđenica dobiva nova značenja, dok se pri proširenju u značenjskom polju širi opseg njezinog značenja (Filipović 1986: 169–178). U korpusu smo zabilježili 57 slučajeva proširenja broja značenje, dok slučajeve proširenja u značenjskom polju nismo zabilježili.

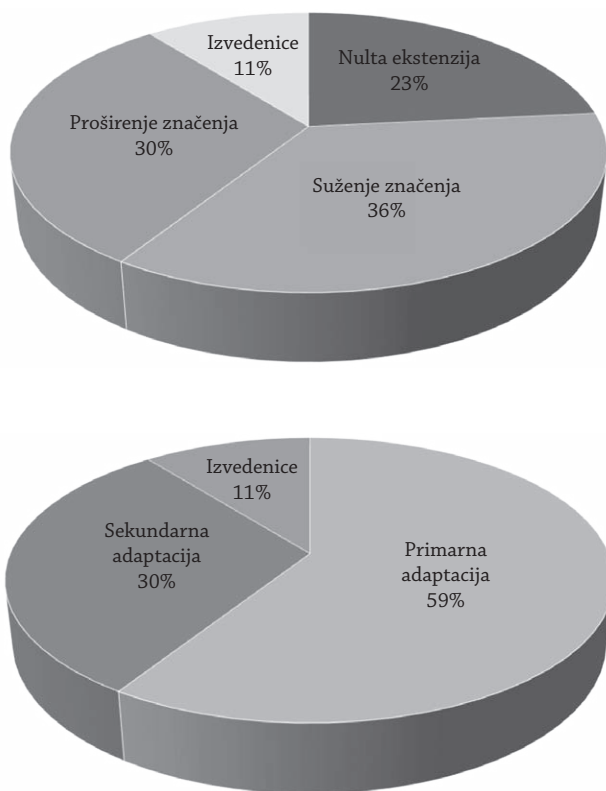
Zanimljivo je da smo među talijanizmima s proširenjem broja značenja zabilježili 17 slučajeva u kojima je tijekom primarne adaptacije došlo do potpunog suženja broja značenja. U tim je slučajevima talijanizam vjerojatno izgubio značenje stečeno primarnom adaptacijom da bi ga, potom, u procesu sekundarne adaptacije zamijenio novim, najčešće figurativnim značenjem. Na takav način svoje su značenje formirali talijanizmi *anzoletto* 'malen čovjek', *bačir* 'kvrva na čelu' i 'neinteligentan čovjek', *bafar* 'osoba s dugim zaliscima', *barba* 'stric, ujak ili druga starija muška osoba', *batikul* 'osoba

koja ima sreće' i 'sebična osoba', *berlav* 'smušen, zbunjen', *bižigin* 'znatiželjna osoba', *deliberan* 'koji je bez problema', *destež* 'stoički', 'usporen' i 'pristojan', *dišturban* 'uzrujan' i 'nervozan', *fažulin* 'onaj koji je tanak, slabunjav kao grah', *impaštat se* 'namjestiti kome neugodnu situaciju', 'upasti u neugodnu situaciju' i 'zabadati nos u tuđe probleme', *kucacenera* 'žena koja je stalno kod kuće', *legat* 'namjesnik' i 'snalažljiv čovjek', *peverin* 'samovoljan muškarac', *portan* 'zanesen' i 'odsutan duhom', *redikul* 'onaj koji izaziva porugu'. Primjerice, talijanizam *anzoletto* koji se u splitskom govoru koristi kao 'izraz za malena čovjeka' potječe od mletačkog modela *anzoletto* s tri značenja 'angioletto, angeletto, angeluccio – piccolo angelo, chiamasi fra noi un bambino morto', 'anzoletto piccolo; anzoletto grando; anzoletto de la madona – tipi di pesce' i 'uccello di mare' od kojih se kod replike niti jedno nije sačuvalo, dok se figurativno „splitsko“ značenje vjerojatno naslonilo na značenje 'anđelčić' (Petrić 2008: 6, Boerio 1856: 44). Posuđenica *fažulin* sa značenjem 'onaj koji je tanak, slabunjav kao grah' potječe od talijanskog *fagiolino* s dva značenja 'diminutivo di fagiolo' i 'baccello di una varietà di fagiolo nano commestibile non ancora maturo' koja se u splitskom dijalektu nisu sačuvala, a pri čemu se figurativno značenje dijalektalizma zasniva na usporedbi tankog, slabašnog čovjeka i *fažoleta* ('zelena mahuna') (Matoković 2004: 264, Zingarelli 2015: 849).

Kod preostalih 40 talijanizama s proširenjem broja značenja zabilježili smo zadržavanje jednog značenja modela tijekom primarne adaptacije te prihvatanje jednog ili dvaju novih značenja tijekom sekundarne adaptacije, što je rezultiralo posuđenicama s dva ili tri značenja u jeziku primatelju. Kod ovih talijanizama često svjedočimo i procesu pejorizacije značenja koja se odnosi na razvoj prema pogoršanju značenja (Filipović 1986: 178–179). Ovakav smo način formiranja značenja zabilježili kod posuđenica *ambicjož*, *apelan*, *ašperat*, *bačulin*, *baštard*, *batifjaka*, *bertoldija*, *biondo*, *bužija*, *čuvita*, *debul*, *dešperadun*, *dežgracija*, *diletan*, *fakin*, *falšun*, *fantaštikat*, *farabut*, *furjast*, *grancigula*, *gratakaža*, *kokolo*, *inJORant/ignJORant*, *karampana*, *lanpijun*, *liđera*, *longo*, *makako*, *manjamerdo*, *matun*, *mizerija*, *perikuloz*, *povero*, *prinčipeša*, *šer(i)jast*, *šinJOR*, *tarmat se*, *zavajun*, *zgobavat se*, *žbižigin*. Primjerice, dijalektalna replika *čuvita* potječe od talijanskog modela *civetta* s osam značenja od kojih se zadržalo samo značenje 'sova' da bi potom replika dobila dva nova značenja 'ružna žena, velikih izbuljenih očiju' i 'krabulja'. Potrebno je istaknuti da se značenje 'ružna žena, velikih izbuljenih očiju' znatno pogoršava u usporedbi sa značenjem 'koketa, zavodnica' prisutnim kod talijanskog modela (Matoković 2004: 191, Petrić 2008: 51, <http://www.treccani.it/vocabolario/civetta/>). Moguće objašnjenje pejorizacije značenja ovog talijanizma može se naći u izvornom značenju riječi. Kao što smo već ustanovili, *čuvita*, kao i talijanski model *civetta*, znači i 'sova', a riječi *sova* ili *sovljaga* u hrvatskom jeziku u figurativnom, podrugljivom smislu označavaju 'ružnu žensku osobu izbuljenih očiju i kljunasta nosa; zlokobnu ženu' (Anić 2000: 1087). Posuđenica *matun* zadržava značenje 'cigla, opeka' preuzeto od talijanskog modela *mattone* s četiri značenja te prihvaća dva nova značenja u jeziku primatelju: 'jeftin kolač' i 'glupan, tikvan, tupoglavac' (Matoković 2004: 550, Petrić 2008: 177, <http://www.treccani.it/vocabolario/mattone/>). U ovom slučaju izvorno figurativno značenje 'dosadna osoba' pogoršava se u jeziku primatelju te *matun* znači 'glupa osoba, glupan' (Anić 2000: 521). Dijalektalizam *šinJOR* je nastao

prema talijanskom modelu *signore* s osam značenja od kojeg je preuzeto samo značenje 'gospodin'. U splitskom je govoru ova replika dobila i novo značenje 'ljubavnik udate žene' koje se najviše približava starotalijanskom apelativu za voljenu osobu koji je u jeziku primatelju dobio određenu društvenu stigm (Matoković 2004: 902, Zingarelli 2015: 2174).

Slika 1: Prikaz raspodjele talijanizama s obzirom na stupanj semantičke adaptacije

6. Izvedenice

Zasebnu skupinu čine izvedenice nastale od integriranih posuđenica. U korpusu smo zabilježili 20 takvih izvedenica. Njihovo se značenje nadovezuje na značenje posuđenice i ostaje vezano uz njezino značenjsko polje. Riječ je o izvedenicama s jednim ili dva značenja, a vrlo rijetko i s tri značenja, kod kojih je, u slučaju višeznačnosti, jedno

značenje najčešće figurativno. Pokazatelj su visoke integriranosti posuđenice i njezine produktivnosti. Od posuđenica su nastale izvedenice *artica* 'lukavica', *aštuta* 'vješta, energična žena' i 'žena u dobrim odnosima sa svim članovima obitelji', *barufant* 'svadljiva osoba' i 'tučar', *basurak* 'čovjek niskog rasta', *bigulin* 'visok i tanak čovjek', *cekinaruša* 'škrta žena', *dežbjego* 'nakrivo', 'izvan kalupa' i '(biti) drukčiji, različit', *goluzaća* 'proždrljiva žena', *gradelica* 'roštilj' i 'mršav čovjek', *grezun* 'primitivac', 'čovjek koji nije precizna u poslu' i 'neodgojen čovjek', *impegulan* 'nespretna osoba kojoj ništa ne uspijeva' i 'nesretan', *kagalo* 'čovjek koji se vulgarno izražava', *mandrilo* 'neodgojena, neotesana osoba', *njokar* 'ljubitelj valjušaka', *pegulan* 'nesretan' i 'sklon neprilikama', *peškaruša* '(pre)prodavačica ribe', 'brbljava i svadljiva žena' i 'prostakuša', *pošempjat* 'poludjeti', *šporkačun* 'neuredan, često i prost čovjek', *šporkuja* 'neuredna, prljava žena' i 'prostitutka', *tenjož* 'koji ima malo kose'. Primjerice, dijalektalizam *grezun* s tri značenja 'primitivac', 'koji nije precizan u poslu' i 'koji nije uglađenih manira' izveden je od posuđenice *grez* sa značenjima 'primitivan, priprost, neodgojen', 'grub, neuglađen, prost' i 'opor, krut' (< mlet. *grezo*, tal. *grezzo*) (Matoković 2004: 315, Petrić, 2008: 93). Izvedenica *pošempjat* sa značenjem 'poludjeti' potječe od posuđenice *šempjo* sa značenjem 'budalan, glupan, onaj koji je sklon budalastim postupcima' (< tal. *scempio*) (Matoković 2004: 737, Petrić 2008: 323). Izraz *šporkuja* s dva značenja 'nečista, prljava, neuredna žena' i 'prostitutka' izvedenica je od posuđenice *šporak* 'prljav' (< mlet./tal. *sporco*) (Matoković 2004: 927).

7. Zaključak

Rezultati analize semantičke adaptacije splitskih talijanizama koji označavaju ljudske osobine i značajke otkrivaju visok stupanj njihove adaptacije te potvrđuju intenzivne stoljetne veze isprepletene na istočnoj jadranskoj obali između dvaju naroda i njihovih kultura i jezika, između dvaju različitih svjetova i senzibiliteta, između romanskog i slavenskog. Većina zabilježenih talijanizama, njih 66 % uključivši i one slučajeve u kojima je nakon suženja uslijedilo proširenje značenja, sužuje broj svojih značenja, što potvrđuje opću tendenciju posuđenica suženju značenja prethodno opisanu u sličnim studijama⁹. Nadalje, potrebno je istaknuti da se čak 41 % talijanizama u potpunosti integriralo u splitski govor te toliko udaljilo od svojih talijanskih modela da su u svijesti govornika postali poput domaćih riječi. Tako je 30 % gore spomenutih talijanizama proširilo broj svojih značenja u procesu sekundarne adaptacije, dok je preostalih 11 % postalo produktivno kao osnova za nove izvedenice. Ovim istraživanjem nastojali smo detaljnije analizirati semantičke promjene nastale pri adaptaciji talijanizama koji označavaju ljudske osobine i značajke u splitskom govoru, no nametnula su nam se i neka nova pitanja vezana uz sociolingvističke razloge analiziranih semantičkih promjena kao poticaj za daljnja istraživanja značenja nestalih i nastalih u procesima jezičnog posuđivanja.

⁹ usp. Filipović 1986; Filipović 1990; Sočanac 2004.

Izvori

- Anić, Vladimir (2000) *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb.
- Boerio, Giuseppe (1856) *Dizionario del dialetto veneziano*, Giovanni Cecchini, Venezia.
- Jutronić, Dunja (2013) *Rječnik splitskoga govora – A dictionary of Split dialect*, Slobodna Dalmacija, Split.
- Matoković, Berezina Dobrila (2004) *Ričnik velovareškoga Splita*, VI. naklada: dr. sc. Berezina Matoković, Split.
- Petrić, Željko (2008) *Rječnik starih splitskih riječi i izraza*, Naklada Bošković Split, Split.
- Pinguentini, Gianni (1969) *Nuovo dizionario del dialetto triestino: storico, etimologico, fraseologico*, Cappelli, Bologna.
- Radišić, Tonko (1999) *Ričnik splitskog govora*, Mala splitska biblioteka, Split.
- Zingarelli, Nicola (2015) *Lo Zingarelli 2016. Vocabolario della lingua italiana*, Zanichelli, Bologna.
- <http://www.treccani.it/vocabolario/> (posjet 15. srpnja 2016.)

Literatura

- Bezić, Maja (2012) „L’influsso dello spazio linguistico italiano sulle isole dalmate: livello semantico”, *Insularità e cultura mediterranea nella lingua e nella letteratura italiana. Volume secondo: L’altro Mediterraneo e altre sponde. Atti del XIX Congresso dell’A.I.P.I.* Franco Cesati Editore, Firenze, 49–58.
- Bloomfield, Leonard (1933) *Language*, Henry Holt, New York.
- Filipović, Rudolf (1986) *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Školska knjiga, Zagreb.
- Filipović, Rudolf (1990) *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku. porijeklo, razvoj, značenje*, JAZU – Školska knjiga, Zagreb.
- Gačić, Jasna (1979) „Romanski elementi u splitskom čakavskom govoru”, *Čakavska rič*, br. 1, 3–54.
- Gačić, Jasna (1980) „Romanski elementi u splitskom čakavskom govoru (nastavak)”, *Čakavska rič*, br. 2, 107–155.
- Gusmani, Roberto (1986) *Saggi sull’interferenza linguistica*, Le Lettere, Firenze.
- Jutronić, Dunja (1998) „Jezik Robija K. i zagrebački gimnazijalci”, *Jezična norma i varijeteti*, HDPL, Zagreb–Rijeka, 233–240.
- Jutronić, Dunja (2010) *Spliski govor: od vapura do trajekta: po čemu će nas pripoznavat*, Naklada Bošković, Split.
- Jutronić, Dunja, Thomas F. Magner (2006) *Rječnik splitskog govora – A dictionary of Split dialect*, Durieux, Zagreb, Dubrovnik University Press, Dubrovnik.
- Lisac, Josip (2009) *Hrvatska dijalektologija 2*, Golden marketing, Zagreb.

- Ljubičić, Maslina (2011) *Posuđenice i lažni parovi. Hrvatski, talijanski i jezično posredovanje*, FF-press, Zagreb.
- Marcato, Carla (2002) *Dialetto, dialetti e italiano*, Il Mulino, Bologna.
- Menac-Mihalić, Mira, Antica Menac (2011) *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- Nigoević, Magdalena (2007) *Romanizmi u Berekinu*. Napredak, Split.
- Sočanac, Lelija (2001) „Talijanski elementi u hrvatskom jeziku – kulturno i intimno posuđivanje”, *Riječ*, br. 7, 77–88
- Sočanac, Lelija (2004) *Hrvatsko-talijanski jezični dodiri*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
- Sočanac, Lelija (2005) „L’influsso italiano sulla lingua croata”, *Ambra : percorsi di italianistica*, anno VI, n. 6, 194–206.
- Šimunković, Ljerka (2009) *I contatti linguistici italiano-croati in Dalmazia. Hrvatsko-talijanski jezični dodiri u Dalmaciji*, Dante Alighieri, Split.
- Vidović, Radovan (1974) „O frekvenciji romanskog leksika talijanskog mletačkog porijekla u splitskom čakavskom govoru”, *Čakavska rič*, br. 2, 5–122.
- Vidović, Radovan (1978) *Čakavske studije*, Čakavski sabor, Split.
- Vidović, Radovan (1993) *Jadranske leksičke studije*, Split: Književni krug.

SUMMARY

Maja Bezić

SEMANTIC ADAPTATION OF ITALIAN LOANWORDS IN THE SPLIT DIALECT

This paper contributes to the study of the semantic aspect of Italian loanwords in the Split dialectal lexis. Italian loanwords are those loanwords that have been borrowed in the dialect of the city of Split from the northern Italian dialects, namely the Venetian and Triestine dialects, and from the standard Italian language. The corpus, which is composed of 187 Italian loanwords referring to human qualities and characteristics, is excerpted from four dictionaries of the Split dialect. The meanings of dialectal replicas are compared to the meanings of their Italian models indicated in the Italian dialectal and monolingual dictionaries. The semantic adaptation of replicas is analysed using the method proposed by the Croatian linguist Rudolf Filipović in his theory of languages in contact. According to Filipović, during the process of semantic adaptation loanwords go through three types of changes with respect to semantic extension: a) zero semantic extension, b) restriction of meaning, c) expansion of meaning. The zero-semantic extension and the restriction of meaning are parts of the first stage of adaptation or primary adaptation, while the expansion of meaning is a part of the second stage of adaptation or secondary adaptation. From the semantic point of view, Italian loanwords referring to the intimate spheres of human activity are interesting because during the process of semantic adaptation they tend not only to restrict their meaning, but also to expand it. The results of this study have revealed a high level of semantic adaptation of Italian loanwords referring to human qualities and characteristics in the Split dialect. The majority of analysed replicas have gone through the restriction in the number of their meanings when compared to their Italian models, which confirms a general tendency of loanwords towards the restriction of meaning.

Key words: *Italian loanwords; Split dialect; human qualities and characteristics; primary semantic adaptation; secondary semantic adaptation*